

homenatge col·lectiu al poeta amb motiu de la publicació d'*Ossa menor*. Els textos crítics de Tomàs Garcés i Joan Teixidor, així com l'antologia que li va dedicar Josep Janés i Olivé en plena Guerra d'Espanya, completen la recepció de Salvat abans de l'adveniment del franquisme. A partir de 1939, Salvat esdevé un poeta més mitificat que estudiat i llegit, fins que, a inicis dels anys seixanta, la substitució del postsimbolisme pel realisme social o històric va contribuir a revalorar la figura de Salvat: pensem en l'edició de les *Poesies* el 1962 encapçalada per dos estudis crítics, molt diferents quant a intencions, de Tomàs Garcés i Joan Fuster. I ho referma l'aparició, l'any següent, de *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, en què la figura de Salvat és tractada com la d'un poeta que es va revoltar contra la cultura burgesa. Uns apunts sobre les musicacions i els espectacles teatrals a partir de textos salvatians i sobre alguns treballs acadèmics (com el de Jordi Marrugat al volum VI de la recent *Història de la literatura catalana*) completen el panorama. El llibre es tanca amb una útil i extensa bibliografia que llista tant les obres del poeta com els estudis de què ha estat objecte.

La monografia de Gadea, a més, incorpora nombroses il·lustracions que no es limiten a acompanyar el discurs sinó que hi dialoguen. I no són únicament les fotografies conegudes sobre Salvat, i que s'han reproduït nombroses vegades, sinó que n'hi ha d'inèdites que ha cedit la família a l'editorial per a l'ocasió: a les p. 27 i 28, infant i adolescent; a les p. 68-69, amb la seva muller, Carme Eleuterio; a les p. 116-117, amb el seu germà Miquel. També, amb bon criteri, el text es complementa amb imatges de la Barcelona d'inicis de segle (el port, les Galeries Laietanes...) i, a la segona part, amb nombroses reproduccions, a tot color, de les cobertes i els dibuixos de les edicions primigènies, així com d'alguns dels poemes visuals més coneguts del poeta. I, fins i tot, i aquesta és la cirereta del pastís, el llibre conté tres lletres que Salvat va adreçar a Carme Eleuterio des dels sanatoris dels Pirineus i que no van ser recollides per Amadeu Soberanas a l'epistolari.

En definitiva, ens trobem davant d'un suggestiu assaig escrit amb senzillesa, sense excessos retòrics, en què Gadea ha sabut conjuminar el didactisme —els nombrosos exemples i comentaris crítics i la rigorosa selecció de textos ho avalen— amb la solidesa d'una anàlisi, que va més enllà de la simple acumulació de fets i dades. No hi ha dubte que si Gadea ens volia oferir una guia de referència per endinsar-nos en la vida i l'obra de Salvat, se n'ha sortit amb escreix. Ara el que cal és que el llibre tingui el predicament que es mereix i que els seus lectors s'apropin a la figura del poeta barceloní. I que el llegeixin.

Josep CAMPS i ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

GARGALLO, José Enrique (2024): *El habla de Puebla de Arenoso*. Castelló: Diputació de Castelló / Universitat Jaume I, 251 p.

El savi i erudit doctor José Enrique Gargallo, catedràtic de Filologia Romànica de la Universitat de Barcelona, publica ara un magnífic treball, que li serví de tesi de llicenciatura en 1982, val a dir que molt ampliat i millorat, com correspon als coneixements que Gargallo ha anat acumulant a través dels anys d'experiència docent i investigadora. Així que el resultat final no pot ser millor.

Es tracta d'una monografia dialectal que viatja pels aspectes fonètics, morfosintàctics i lèxics bàsicament del parlar de Puebla de Arenoso, el seu poble natal, amb una bella introducció i unes bones i ben afaïxonades conclusions. Tot aquest «viatge dialectal» s'obre amb un pròleg de Joan Veny, el gran mestre de moltes generacions d'investigadors. El llibre clou amb un índex de formes esmentades, unes referències bibliogràfiques i un mapa de la zona geogràfica, que serveix d'apèndix.

L'apartat de fonètica ocupa les pàgines de la 27 a la 40, i Gargallo ens presenta aquest aspecte del parlar de Puebla de Arenoso començant per la visió diacrònica d'alguns fets fonètics del vocalisme tònic, com ara la regla de diftongació espontània de la *ê* llatina en *ié*, com en castellà, que el parlar del seu poble també segueix, i la posterior reducció a *i*, a diferència de l'aragonès, que la manté, amb exemples de noms

comuns i de topònims, molt aclaridors. Descriu també, paral·lelament al tractament de ē llatina en *ié*, la diftongació de la *ō* > *ué*, amb les excepcions observades en el dit parlar per manlleu al català de València, fronterer al parlar de Puebla de Arenoso: *piñol* (< cat. *pinyol* < llatí *PINĒŌLU), *mussol*, *curriola*, etc.

Entre els casos estudiats pel que fa al vocalisme àton, en destacaríem, per ser un tret molt comú en el valencià de la Plana, la dissimilació dels boldrons *i-i/e-i*, que descriu respecte al seu parlar, com ara *civill/cevil*, *visita/vesita*, *instrument/esturment*, *institut/estitut*, etc., fenomen molt viu no fa gaire temps en aquell espai geogràfic a què ens hem referit i del qual no era gens estrany poder oir *la cevila* amb referència a la dona del (guàrdia) civil.

Un canvi vocàlic àton subratllat també per Gargallo és el que afecta la seqüència *en-/an-* en posició de començament de paraula. En el parlar de Castelló de la Plana és molt habitual (sobretot en les generacions més grans) articular *Antonio* per *Antonio*, *esfalt* per *asfalt*, *estut* per *astut*, etc., assenyalat com a tret vocàlic de la Puebla per Gargallo. Una altra característica que relaciona el parlar de Puebla de Arenoso amb els parlars de la Plana és l'ús (cada vegada més inusual i adscrit a la generació més gran) de *tio-tia* per a designar les persones grans: el *tio* Manuel, la *tia* «Rosarito», posem per cas, persones d'edat provecta d'una localitat de la Plana, etc.

El consonantisme analitza tot un seguit de mostres interessants de la parla habitual que en algun cas ja han quedat en estat latent o obsoletes, talment com en el nivell fonètic del qual ens hem ocupat molt sumàriament en els paràgrafs anteriors. En donarem una petita mostra, dels nou casos que presenta l'estudi (p. 40-47). Un primer cas és el de la palatalització de *n-* a principi de mot, que tan sols es dona quan aquesta consonant està en contacte amb la vocal palatal *i*: *ñispero*, *ñispla*, etc. Un altre aspecte de la fonètica consonàntica és la sonorització de la *c-* a principi de mot: *gayato* (< cast. *cayado*), *gamella* 'obi' (cast. *camella*), *guchara* (< cast. *cuchara*). D'altra banda, tenim el cas del fenomen fonètic anomenat per l'autor de «equivalència acústica», per la qual la *b-* passa a *m-*: *moñigo* (< *boñigo*), *moniato* (*boniato*), però, davant vocal velar o semiconsonat (*w*) sol passar a *g-*: *golver*, *güelvo*, etc., i aquest fenomen genera la pròtesi velar davant el diftong *ue*: *güerto* (*huerto*), *güele* (*huele*), etc. La conservació de les vocals sordes oclusives intervocàliques (-p-, -t-, -c-) és així mateix considerada en aquest estudi com a tret del parlar de la localitat, tret compartit amb l'aragonès: *gayato*, *gemecar*, *suco* 'salsa' i derivat de *sucar*, *llatonero* (*latonero*), *capazo* (*capacho*), etc., i d'altra banda el correlat oclusiu intervocàlic sonor d'aquelles consonants (-b-, -d-, -g-), també analitzat en aquest apartat del consonantisme, que es conserven en el nostre parlar, i que en aquesta ocasió també comparteix majoritàriament amb l'aragonès: *cali-vo* 'caliu' (< arag. *calibo*), *teda* 'tea' (< arag. *teda*), *puga* 'pua' (< llat. *PŪGA), etc.

Les consonants finals mereixen un comentari una mica més detallat; són casos de procedència catalana i la posterior adaptació que el parlar de la Puebla en fa. El mateix Gargallo ho assenjala en una nota a peu de pàgina on remet a un treball posterior seu dedicat exclusivament a analitzar aquest fenomen fonètic. Amb la *-n* de final de mot adapten tot un seguit de catalanismes, seguint les pautes del castellà: *cabirón* (< cat. *cabiró*), *de gairón* (< cat. de *gairó*); la *-m* final dels mots catalans la transformen en *-n*, com es fa en castellà, puix que aquesta llengua refusa tota terminació castellana amb *-m* final: *escorrín* (< cat. *escorrim*), *socarrín* (< cat. *socarrim*). Pel que fa a *espartín*, no es tracta del mateix mètode d'adaptació dels casos anteriors, ans d'una forma valenciana *espartí*. Pel que fa als mots catalans terminats en una consonant palatal (bé lateral, bé nasal) *-ll*, *-ny*, l'adaptació al parlar de la Puebla és una despalatalització amb el subsegüent pas a lateral final de paraula *-l*: *caramul* (< cat. *caramull*), *cugul* (< cat. *cugull*), etc.. Per bé que Gargallo presenta un cas d'adaptació irregular, és a dir, que l'adaptació al parlar de la Puebla no segueix el mateix procés dels casos anteriors; es tracta de *boquimón*, que probablement va passar per l'etapa **boquimol* (no registrada en aquesta zona) per una barata a *-n*: *boquimón* (< *boquimoll*, variant valenciana de *bocamoll*). L'altre cas, els terminats en *-ny*, afegix una *-o* a la paraula catalana: *boño* (< cat. *bony*). Un altre procediment d'adaptació a paraules de la llengua catalana és l'ús de la paragoge de *-e* en els mots catalans terminats en *-et* o *-ot*: *ir del bracete* (< cat. de *bracet*), *clote* (cat. *clot*), *el porrate* (val. el *porrat* 'fira o petit mercat de cigrons torrats i altres llepolies que s'installa a la vora d'un santuari el dia i la vuitada de la seva festa' [DCVB]); però en algun cas el manlleu al català no es veu afectat per cap afegit o paragoge: *calbot*, *gallet* (beber al —), *borinot*, etc.

L'anàlisi del consonantisme continua encara i s'estén a altres casos, com ara els grups consonàntics (inicials i interiors) o l'interessant apartat de la morfosintaxi (cal aturar-se, per exemple, en el verb, p. 65-90), que no exposarem per no allargar la recensió i, d'aquesta manera, poder exposar un altre aspecte lingüístic de la parla de la Puebla, com és ara el lèxic, l'apartat més extens del llibre (p. 91-215, inclouent-hi un petit apartat sobre refranys).

Per a aquesta avinentesa, exposarem i comentarem casos interessants, al nostre parer, de paraules estudiades per José Enrique Gargallo i tractarem de posar-les en relació amb resultats lèxics de les comarques castellonenques de parla catalana. El capítol del llibre que estudia el lèxic comença amb la classificació per apartats.

L'autor divideix el capítol en quinze apartats, més un de setzè dedicat als refranys. L'apartat 4.4 «animales salvajes» registra una sèrie de noms populars d'insectes i uns altres animals de poca grandària, com l'*arna*, que també situa a la localitat de Sarrión i en català; afirma que el català *arna* 'mena de cuc que s'alimenta de la roba i d'altres productes' és l'origen del terme a la Puebla de Arenoso que ha pres carta de naturalesa cap a l'interior dels pobles. L'insecte anomenat *candil* és la libèl·lula, que té una gran extensió en aquesta zona, i sembla desconegut en aragonès i, d'altra banda, no registrat pel *DLE* amb aquesta accepció. La *Mantis religiosa*, que rep diversos noms a la localitat (*maría*, *marialuisa*, *plegamanos*) ens posa en relació amb el catalanisme *plegamans* 'pregadeu' anotat per l'*ALDC* (VII, 1549) i *PALDC* (1012) a la zona del tortosí. L'autor del llibre relata una brevíssima història que li van explicar els informadors en què intervé la cultura popular per a l'explicació d'aquest animal, que una vegada tocat amb una vareta («un palico») junta les extremitats anteriors en senyal de pregar o plegar en actitud de defensa, costum que afavoreix l'aparició i explicació del nostre *pregadeu*. Un altre terme, *chicharra* 'cigala' (*Cicada plebeja*), castellanisme que va començar a penetrar en els parlars valencians de base catalana i alguns de tortosins, ha anat escampant-se molt ràpidament, i actualment ha arraconat molt el genuí *cigala*, que l'atles encara registrava en algunes zones valencianes, és molt probable que penetrés en el valencià septentrional per influència dels parlars anomenats xurros, com el de la Puebla de Arenoso i d'altres, per via de migració. Gargallo hi anota una cançó popular que li cantava el seu avi en què una noia sofria per l'amor del seu estimat pagès. Finalment, ens referirem al caragol anomenat *vaqueta*, molt apreciat pel seu sabor, que viu i cria a la muntanya; Gargallo el registra a la seva localitat i a unes altres de pròximes (comarques de l'Alt Millars i l'Alt Palància i la del Racó d'Ademús). Aquest caragol, que a Castelló de la Plana rep els noms de *caragol de muntanya* i *vaqueta*, es probable que hagi estat un manlleu als parlars catalans pròxims a la Puebla de Arenoso.

Un grup de paraules i expressions usades en la Puebla van del bracet de les homònimes registrades al *Vocabulari del Maestrat [VM]* (1922 i s.) de mossèn Joaquim Garcia Girona. Per exemple: *acatolar* 'acabar con algo', *acotolar* 'rematar, acorar, acabar', terme referit, segons el *VM*, a menjades o àpats. Per a les expressions *aire d'arriba* / *aire d'abajo* ('vent del nord' i 'vent del sud', respectivament) tenim les expressions homònimes castellonenques *aire de dalt* / *aire de baix* ('vent del nord-oest', 'vent del sud-est', respectivament) que fan servir els pescadors de barca, homònimes de *mestral* i *gregal*, que també es fan servir. Encara dins aquest apartat dels vents, el treball recull dos noms que també fan part dels parlars de les comarques pròximes a la Puebla: *el poniente*, «viento del oeste», amb l'homònim valencià *vent de ponent* 'vent per on es pon al sol, ponent', i, finalment, anotem el terme *brisaña* 'fresco helado' i l'homònim castellonenc *brisanyeta*, derivat diminutiu de *brisanya* i aquest derivat de *brisa*, d'origen incert. Segons Coromines, aquest mot presenta tres significats: a) 'fred', b) 'vent fort, de navegació' i c) 'vent de la costa poc violent' (*DECLC*, II: 238-240). *Brisanya* i el diminutiu són formes pròpies de Castelló de la Plana amb el significat exposat per Coromines en el tercer apartat: 'vent de costa poc violent' ('la suau brisanyeta de la mar', 'la brisanya de la mar').

L'*alfàdega* 'alfàbrega', l'extensió geogràfica de la qual presenta Gargallo en una nota a peu de pàgina amb bona còpia d'informació, té el seu homònim també en el català de la Plana *alfàdega*, per exemple a les localitats de Tales i Suera, etc. (Plana Alta). Es tracta de l'aragonesisme del mateix nom.

Las arabogas, plural d'*araboga*, és definit per Gargallo com a «copos de nieve que trae el aire», sentit molt semblant al registrat als parlars septentrionals valencians de base catalana (Ports de Morella, els Ma-

estrats, l'Alcalatén) i també a la zona de Tortosa, per exemple «*fer arabogues*: intermitències de pluja menuda i neu», «*arabogues de neu*: quan són de neu trida i a vegades mesclada amb pluja» (VM), «*arabogues*: pluja intermitent i menuda» (segons Àngels Massip, *El lèxic tortosí. Història i present*, 1991).

L'apartat dedicat a l'exposició del cos humà presenta un percentatge molt elevat de convergència i de manlleus amb els parlars valencians esmentats: *quijal* (*queixal*), *farfalloso* (*farfallós*), *tener barra* (*tindre barra*), *las barras* (*les barres*), *musol* (*mussol*), *galtas* (*galtes*), *mocador* (*mocador*), *calbot* (*calbot*), *boño* (*bony*), *trenque* (*trenc*), *pulso* (*pols*), *gola* (*gola*), *ansa'l cuello* (*l'ansa del coll*), etc., que en algun cas són catalanismes manlleuats a les localitats valencianes de parla catalana, com ara: *musol*, *mocador*, *calbot*, *gola*, etc., i en altres casos, adaptacions fonètiques al parlar de Puebla de Arenoso: *farfalloso*, *tener barra*, *las barras*, *musol*, *boño*, *trenque*, etc.

Finalment, en aquest apartat del lèxic, ens aturarem a «Algo de apicultura», que correspon a l'apartat del llibre «4.5. Ganadería (animales domésticos, aves de corral) y apicultura». Els termes *vaso* (*de colmena*), *zuro*, *caja de colmena* i *brescas* formen part així mateix de l'herència de la cultura popular de les poblacions valencianes de parla catalana pròximes a la Puebla. L'explicació etimològica de *vaso* ha passat per diverses opcions dels nostres lexicòlegs i lexicògrafs, que finalment han convingut a dir que es tracta d'una paraula d'origen aragonès, no sense problemàtica. Escrit amb *b-* pels diccionaris Aguiló i Alcover-Moll perquè així ho havien oït en els parlars que no distingien [b]/[v], en tenim documentació també del segle XVI, escrita amb *v-*. La paraula es va titllar de mossarabisme, i Coromines, que aplicava aquest terme a totes aquelles paraules que no tenien una explicació fonètica clara en català, fou un dels defensors d'aquest origen. *Caja de colmena* és la *caixa d'abelles* (o simplement *caixa*) dels parlars valencians septentrionals de base catalana. La construcció del *vaso* era feta amb *zuro*, terme manlleuat al català suro, i *brescas* són les bresques (*panal* en castellà), com tothom sap.

Entre les pàgines 217-220, el professor Gargallo hi exposa les noves conclusions del llibre, que difereixen «bastante de aquellas originales». La primera conclusió a què arriba és que el treball recull fets ja desapareguts, que estan en estat latent o que tan sols es donen en capes socials ancorades en una realitat lingüística obsoleta. Aquest fet va dur l'autor a deixar per escrit la preservació d'aquella realitat. Afirmar posteriorment que els components bàsics del parlar de la Puebla es poden resumir en tres: a) una base medieval aragonesa, fundacional, fruit de la població del segle XIII; b) l'aportació del català parlat a les comarques valencianes septentrionals; sobretot, evidentment, les que estan més relacionades amb la Puebla; i c) el component castellà, que ha entrat amb una empenta fortíssima en la parla fins al punt d'eliminar la genuïna.

Lluís GIMENO BETÍ
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

GIRALT LATORRE, Javier / NAGORE LAÍN, Francho (coords.) (2023): *Fonética histórica comparada de las lenguas iberorrománicas*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 336 p.

Els romanistes de tot el món estem d'enhonorada amb la publicació d'aquest volum que, sens dubte, esdevindrà una referència de consulta obligada a les aules universitàries —lamentablement, cada vegada més exigües— de Lingüística Romànica. Coordinada pels professors Javier Giralt i Francho Nagore, aquesta obra acull les ponències que un seguit de reconeguts especialistes van impartir a Jaca els dies 14 i 15 de juliol de 2022, en el marc d'una nova edició dels cursos extraordinaris d'estiu de la Universitat de Saragossa, amb el patrocini de la càtedra Johan Ferrández d'Heredia (JFH). El títol del llibre, el mateix sota el qual es va desenvolupar el citat curs estival, anuncia amb precisió el contingut —altament especialitzat— que hi trobarà el lector, això és, un compendi actualitzat de l'evolució fonètica diacrònica de totes les llengües romàniques de la Península Ibèrica. Cal assenyalar, no obstant això, que també s'hi inclou una contribució sobre els elements llatins absorbits per l'èuscar, la qual cosa afegeix un punt de comparació ben interessant a la perspectiva interromànica amb què es concep l'obra.